

Mardin Artuklu Sikkelerine Yansıyan Hellenistik Semboller

Evin BİLGE*

¹Öğr. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, TOKAT.
*evin.bilge@gop.edu.tr

Öz- Hellenistik kültür MÖ. IV. yüzyılın sonlarında Doğu ile Batı'nın senkretizminden ortaya çıkan bir kültürdür. Hellenistik Devir, Romalı triumvir Octavianus'un diğer triumvir Marcus Antonius'u ve Mısır Kraliçesi Cleopatra'yı MÖ. 31 yılında mağlup etmesiyle sona ermiştir. Tarihi anlamda ömrünü tüketmiş olsa da bu dönemin kültür ve sanatı, ilköğretimde olduğu kadar orta ve yakınçağda gelişen medeniyetleri çeşitli alanlarda etkilemeye devam etmiştir. Ortaçağ'da İslam Medeniyeti'nin hakim olduğu bir coğrafyada Hellenistik kültürün izlerini takip ettiğimiz Artuklu Beyliği'nin figürlü sikkelerindeki etkilenim bu anlamda inceleye değerlidir. Mardin Artuklularının figürlü sikkelerindeki Hellenistik öğeler makalemizin ana konusunu oluşturmaktadır. Artuklu sikkelerinde kendi dönemlerinin öncesinde yaşamış ve tarih sahnesinden çekilmiş Grek, Roma, Sasani Dönemlerinin sembollerine rastlanmaktadır. Bu tür semboller, bölgedeki kadim kültürün ve geleneklerin tesirinin devam ettiğini göstermektedir. Artuklular yönetime geldiğinde var olan çok kültürlü toplum mozağının ahengini kendi kimlikleriyle harmanlayarak yansıtmış olduğu düşünülmektedir.

Mardin Artukoğulları sikkelerinin figürlü bezemeleri, çağının kültürel zenginliğinin, kamuoyunun değer algısının, sosyoekonomik durumunun ve felsefi düşüncesinin ürünüdür. Artuklu sikkelerine yansıyan propaganda amaçlı betimlenen hükümdar resimlerinde ve astrolojik betimlerinde çeşitli kadim kültürlerin geleneksel izlerinin yanında antikçağın ve Hellenizm'in sembolik ifadeleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler- Artuklu Beyliği, İslami figürlü sikkeler, Hellenistik, Nisibis Okulu, İskenderiye Okulu.

Hellenistic Effects on Mardin Artuqid Coins

Abstract- Hellenistic culture emerged from the syncretism of East and West at the end of the 4th century BC. The Hellenistic Era ended when the Roman triumvir Octavian defeated the other triumvir Mark Antony and the Egyptian Queen Cleopatra in 31 BC. Although it has lost its life in the historical sense, the culture and art of this period continued to affect the civilizations which developed in the middle and modern ages as well as in antiquity in various fields. In this sense, the influence on the figured coins of the Artuqids Principality, where we follow the traces of the Hellenistic culture in geography dominated by the Islamic Civilization in the Middle Ages, is worth examining. The Hellenistic elements in the coin iconography of the Mardin Artuqids constitute the main subject of our article. On the Artuqid coins, symbols of the Greek, Roman, and Sassanid periods, which lived before their own period and were withdrawn from the historical scene, can be found. Such symbols show that the influence of the ancient culture and traditions in the region continues. It is possible that when the Artuqids came to power, they reflected the harmony of the multicultural society mosaic by blending it with their own identities.

The figural decorations on Mardin Artuqid coins are the product of the cultural richness of the age, the public's perception of value, socioeconomic status, and philosophical thinking. In addition to the traditional traces of various ancient cultures, symbolic expressions of antiquity and Hellenism can be seen in the paintings of the rulers, which are depicted for propaganda purposes, and are reflected on the Artuqid coins.

Keywords- Artuqid dynasty, Islamic figured coin, Hellenistic, Cappadocian coin, Seleucid coin.

Giriş

Hellenistik Dönem ifadesi ile milattan önce 330 tarihinden 30 yılına kadarki 300 yıllık bir zaman aralığı kast edilir. Bu dönemin başlangıç noktası olarak kabul edilen olay Büyük İskender olarak bildiğimiz III. Alexandros'un milattan önce 334'te kazandığı Granikos Savaşı'dır. Bu zaferle beraber askeri gücün yanında antik kültür Anadolu'yu aşip Doğu'ya çok geniş bir alana yerleşmiştir. Hellenistik Dönemin son asrında ise genişleyen Roma Cumhuriyeti'nin baskılarına ve Hellenistik Krallıkların siyasi çekişmelerine dayanılmamış ve sınırlar gittikçe daralmıştır. Millattan önce 31 yılında Oktavianus'un galip olduğu Aktium yenilgisiyle, son Hellenistik krallık olan Ptolemaios krallığı alınmış ve bu dönem kapanmıştır.¹

Hellenistik Dönem ile sadece Hellenlerin askeri anlamdaki gücü değil dilleri ve kültürleri de Doğu'da Hindistan'a kadar geniş coğrafyalara yayılmıştır. III. Alexandros'un ardılları (Diadokhoi) zamanında Yunan kültürü, felsefesi ve sanatı bu coğrafyalara yayılmış ve kök salmıştır. Bu iki kültür, karşılıklı olarak birbirinden etkilenmiştir. Bölgeye yerleşen Grek ilim adamlarının da etkisiyle Yunan medeniyeti, kültürü ve sanatıyla kaynaşan Doğu coğrafyasındaki kültürlerin gelişimi bu yönde yeniden şekillenmiştir. Doğu ile Batı'nın kaynaşmasından doğan ve bizim Hellenizm dediğimiz senkretik kültür bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu etkileşimlerden belki de en önemlisi bir Batı Anadolu icadı olan sikkelerin yayılımı ve uzak bölgelerin bu monetizasyon sürecine katılım hızının artmasıdır.

İslam kültürünün esas kaynağı Eski Mezopotamya ile Mısır'ın kültür ve medeniyeti olsa da Hellenizm ile beraber bu kültürleri etkileyen bir antik çağ kültürünü göz ardı etmemek gerekir.

Antik dönemde, Araplar Yunan-Roma sikkelerini hem ikonografik açıdan taklit etmişler hem de bu sikkelerin madeni ölçü birimlerini ve isimlerini de Yunanca veya Latince adapte etmişlerdir.² İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra İslam güçleri Mezopotamya, Suriye ve Mısır gibi köklü medeniyetlerin izlerini taşıyan geniş sınırlara egemen olduklarında ise bu taklit ve adaptasyon süreci bir süre daha devam etmiştir³ fakat Doğu Roma (Bizans) sikkelerinin üzerindeki kral veya İsa betimleri ile Hıristiyanlık sembolleri kimi İslami kaidelerle uyuşmadığından ciddi sorunlara yol açmıştır. Emevi halifeleri bu problemi çözmek için hem Müslüman kesimi hem de Hıristiyan tebaayı üzmemek adına veya bu iki gurubun tepkilerini çekmemek için sikkelerdeki figürlerin yapılarında aşama aşama değişikliklere gitmiştir. Aşama aşama değişiklik dediğimiz bu sikkelerin reformunun son aşamasında (MS. 696) ise sikkedeki bütün tasvirler silinmiştir. Geriye yalnız ayetlerin yazılı olduğu bir model benimsenmiştir.⁴

Figürlü Emevi sikkelerinin kullanımdan çekilmesinden sonra Abbasiler döneminde yeniden üzerinde insan figürleri bulunan sikkeler darp edilmiştir.⁵ Figürlü İslami sikkelerin Müslüman-Türk devletlerinin ortaya çıkmasıyla çoğalmıştır. Figürlü İslami sikkeler Anadolu'da, Anadolu Selçuklu, Artuklu, Danişmentli, Saltuklu, Mengüceklî, Eyyubi ve Zengiler gibi beylikler tarafından kullanılmıştır.⁶ İslami devletlerin figürlü sikkelerin ihtiyacı hissetmelerinin nedenleri üzerine Nümismat İbrahim ve Cevriye Artuk ile Ulaş Töre Sivrioğlu farklı fikirler öne sürmüşlerdir. Bir taraf dönemin sosyal ve siyasal yapısını, komşu Hristiyan topluluklarıyla ticaret yapma gerekliliğini vurgularken diğer taraf beylikler döneminin ekonomik şartlarını öne sürmektedir.⁷ Bize göre Türkmen Devletleri'nin komşularıyla ticaret yürütmek amacıyla figürlü sikkelerin darp ettirdikleri

1 Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017, 199; Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara, 2014, 455, 509.

2 Örneğin Roma para birimi denariusun Araplardaki karşılığı dinar (دينار) Yunan para birimi olan drahmi'nin karşılığı dirhem (درهم)'dir. Yine Arapçada bakır para için kullanılan fals/ falus (فلوس) kelimesinin kökeni de follis'dir. Ulaş Töre Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde Hellen, Roma-Bizans Etkisi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. I, S. 2, 2014, s. 1-21.

3 Bu denli geniş topraklara bir anda egemen olan Müslüman Araplar yönettikleri ülkelerinin mevcut sosyo-ekonomik sisteminden daha güçlü bir yapıda olmadıklarından fethedilen ülkelerdeki ekonomik sistemi görmezden gelemezlerdir. Bkz. Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde...", s.1-21. İslam coğrafyasında İslami sikkelerine geçiş evresinde Bizans sikkeleri tedavülde kalmış ve ilk Bizans sikkelerinin taklitleri piyasaya sürülmüştür. Anadolu fethinden önce bölgede kullanılan Bizans sikkeleri yönetim el değiştirip Müslümanların eline geçtiğinde de kullanılmaya devam etmiştir. Nitekim M.S. 976- 1092 yılları arası bastırılmış İsa, Meryem Ana veya İmparator portreli Bizans follislerinin bazen konturmarklanıp bazen de konturmarklanmadan kullandıkları görülmektedir. Bu sikkelerin kullanımda olduğunu gösteren en güzel örneklerden biri Mardin definesidir. 153 parçalık definenin 33 sikkesi konturmarklanmıştır. Buradan çıkarılacak netice Bizans sikkelerinin birden tedavülden kalkmadığı bir süre daha kullanıldığını göstermektedir. Bkz. Wolfgang Schulze and Jens Christian Moesgaard, "A Further Hoard of Tenth and Eleventh Century Byzantine Folles with Arabic Countermarks", *The Numismatic Chronicle* (1966-), Vol. 165, 2005, s. 339-346.; Tony Goodwin, "A Hoard of Tenth and Eleventh Century Byzantine Folles with Arabic Countermarks", *The Numismatic Chronicle* (1966-) 2005, s. 323-

339.; N.M. Lowick, Simon Bendall, and R.D. Whitting, *The Mardin Hoard*, London, 1977.)

4 Emevi Halifelerinden Abdülmelik b. Mervan'ın (MS. 685-705) başlattığı para reformu sırasında bu değişiklik aşamaları takip edilebilmektedir. Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan İslami sikkelerde halife olarak kendi resmini basan ilk ve tek halifedir. Abdülmelik b. Mervan, İmparator Herakleios'un ikonografisine benzer bir şekilde kendi resmini kullanmıştır. Halife, küfiye (veya kefiye) denilen elbiseyi giymiş şekilde Bizans İmparatorları gibi ayakta dururken tasvir edilmiştir. Lejant ise değişmiştir. Tasvirin etrafında artık "Bismillahi la ilahe illallahu vahdehü Muhammed Resülullah" yazılıdır. Bkz. Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde...", s.1-21.

5 Abbasi Halifesi Muktedir (MS. 908-932) döneminde darp edilen sikkelerde Orta Asya Türk-Budist sanatında görülen elinde kadehi ile bağdaş kurar şekilde oturmuş hükümdar tasvirleri yer almaktadır. Türk-Budist sanatında bağdaş kurmuş hükümdar figürü için Bkz. Emel Esin Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Kabalıcı, 2003, 319-329. Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde...", s.1-21.

6 Gündegül Parlar, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s. 125.

7 Nümismat İbrahim ve Cevriye Artuk, Artukoğullarının figürlü sikkelerin basmasında bir nedeni olarak civarda bulunan Haçlı Devletleri ile komşuluklarından dolayı bu memleketler ile girişilen yoğun ticari ilişkilerini öne sürmüşlerdir. Bkz. İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 37. Sivrioğlu ise aynı fikirde değildir. Sivrioğlu, tacirlerin, paralı askerlerin veya sivil halkın sikkelerdeki simgelerden ziyade sikkelerin kalitesine, gümüş ve altın oranına önem vereceğini düşünmektedir. Ona göre sikkelerdeki figürlerin çeşitliliğini, sadece ekonomik ve kültürel etkileşimden kaynaklandığını söylemek zordur.

tezi başta tutarlı gibi görünse de Anadolu Selçukluları figürlü dinar ve dirhemlerini açıklamamaktadır. Anadolu beyliklerinin ekonomik nedenler ile uzun dönem boyunca bakır falsları kullanmak zorunda kalmaları figürlü sikkeler üretimini tetiklemiş olabilir. Artukluların gümüş paralarda tasvir kullanmazken bakır paralarda tasvir kullanmaları da düşünülürse yetersiz gümüş stokları gerçeği ile ekonomi figürlü sikkelerle desteklenmiş olması akla yatkın gelmektedir.⁸

Artuklular Tarihi

Artuklu Beyliği, Döğer boyundan Eksük oğlu Artuk Bey'in oğulları tarafından kurulmuştur. Beylik, Harput, Mardin ve Hasankeyf merkezleri olmak üzere üç kol halinde varlığını sürdürmüştür.⁹ Bu beylik, Artukoğullarından Sökmen'in, Hasankeyf, Necmeddin İlgazi'nin, Mardin ve Behram oğlu Belek'in, Harput kentlerini başkent yaparak kurmuş olduğu bir oluşumdur. Artukluların Mardin Kolu MS. 1106 yılında Necmeddin İlgazi'nin, kardeşi Sökmen'in oğlu olan İbrahim'in yönetimindeki Mardin şehrini almasıyla kurulmuştur.¹⁰ Toplam 300 küsur yıl kadar hayatta kalan Mardin Artukoğulları kolu son dönemlerinde artan Memluk baskısı ve Timur tehdidi nedeniyle büyük ölçüde güç kaybı yaşamışlardır. Nitekim 1406'da Akkoyunlu Sultanı Kara Osman'a karşı Akmataş mevkiinde girişilen son savaşta mağlup olunmuştur.¹¹ Bu olayla beraber Artuklu Devleti'nin yaşayan son kolu da tarihe karışmıştır (MS. 1409).

Figürlü Mardin Artuklu Sikkeleri

Figürsüz gümüş sikkeler basımı el Melik el Mansur Nasır el Din Artuk Arslan zamanından başlar.¹² Yalnız Mardin Artuklu sikkeleri değil bütün Artuklu meskukat tarihinde resimli

gümüş veya altın sikkeler ise rastlanılmamıştır. Figürlü betim uygulaması hep bronz sikkelerde görülür. Figür ikonografisi açısından oldukça zengin bir çeşitlilik görülür. Türk Sanatının temel ifadelerinin yanında farklı kültürlerin sembollerini görmektedir. Doğu Roma (Bizans) sikkelerindeki Hristiyanlığı vurgulayan İsa Betimlerinin¹³ kullanılmasında Hristiyan halk ile barış ve hoşgörü ortamının bir tezahürü olarak düşünülebilir. Roma İmparatorluk ile Hellenistik Dönem kral portreleri ile antikçağın pagan inanışından kaynaklanan betimlere tanık olunması ise ilginçtir.¹⁴

Tedavüle sokulan resimli bakır sikkeler dirhem kıymetinde tutulmuştur. Örnek olarak II. Kutb el Din İlgazi'nin Hicri 577 tarihli bakır sikkelerinin lejantıyla halka, bakır sikkelerin dirhem ile aynı değerinde olduğu bildirilmektedir.¹⁵ Anadolu beyliklerinin ekonomik nedenler ile uzun dönem boyunca bakır falsları kullanmak zorunda kalmaları figürlü sikkeler üretimini tetiklemiş olabilir. Artukluların gümüş paralarda tasvir kullanmazken bakır paralarda tasvir kullanmaları da düşünülürse yetersiz gümüş stokları gerçeği ile uyumludur. Yetersiz gümüş stokları sebebiyle darp edilemeyen gümüş dirhem değerinde figürlü bronz sikkeler darp edilmiştir. Bu şekilde ülke ekonomisinin figürlü bronz sikkelerle desteklenmiş olması akla yatkın gelmektedir.¹⁶

Açıkçası tasvir kullanımını salt ekonomik veya salt ticari ve kültürel etkileşimlere dayandırmak doğru olmayacaktır. Doğrudan Orta Asya geleneğini yansıtan bağdaş kurmuş hükümdar veya Mezopotamya kökenli Sümer Medeniyetinde ilk defa görülen çift başlı kartal ele yine uzun yıllar önce tedavülde kalmış ve unutulmuş Hellenistik-Roma menşeli figürlerin Selçuklu, Danişmendli ve Artuklu darphaneleri tarafından kullanılması¹⁷ sadece kültürel etkileşim süreci olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Sadece ekonomik

Müslümanların komşuları olan Bizans ve Sasaniler gibi figürlü paraları tercih etmeleri İslam dünyasında XI. asırda halifelüğün güç kaybindan kaynaklı yaşanan ekonomik sıkıntıların sonucu sikkeler kalitesinde ve üretiminde düşüşle açıklanabilir. Anadolu'da da on birinci yüzyılın sonlarından on ikinci yüzyılın sonlarına kadarki yüz yıllık dönemde bakır madeninden üretilen sikkeler kullanılmıştır. Gümüş sikkeler Artuklular tarafından nadiren darp ettirilmişken altın sikkeler rast gelinmemiştir. Ancak Anadolu'da altın sikkeler darp edilmesi Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan (MS. 1155-1192) devrini bulmuştur. Bu nedenle, Anadolu'daki beyliklerin mali yönden güçlü olmadıkları, mevcut darphane sistemini değiştirmek istemedikleri için mevcut darphane personeli ve malzemesiyle çalışmayı daha uygun gördüklerine dair görüşü öne çıkmıştır. Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

8 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

9 Hısnıkeyfa Kolu MS. 1102 yılında Muinüddin Sökmen tarafından kurulmuş bkz. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1973.s. 200 ve Anadolu Selçuklu Sultanı Melik Mesud zamanında Eyyubi kralı Melik Kamil'in Diyarbakır ve Hasankeyf'i ele geçirme tarihi olan MS. 630/1232'ye kadar yıkılıncaya kadar varlığını sürdürmüştür. Harput Kolu ise MS. 1112 yılında Artuk Bey'in torunu Nüruddevle Belek bin Behram (Coşkun Alptekin "Belek Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 1992, s. 402-403.) tarafından Harput ve Palu merkezli olarak kurulmuş İbn'ul-Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi Artuklular Kısmı*, (Çev. A. Savran), Erzurum,1992, s.185.) ve MS. 1233 yılında Anadolu Selçukluları tarafından tarih sahnesinden silinmişti. Bkz. Alptekin "Belek Bey", s. 402-403.

10 Kısa bir süre içinde Nusaybin ve Harran'ı ele geçiren Necmeddin İlgazi, Emir Lülü'den Halep'i aldı (MS. 511/1118). Hacılara karşı büyük bir direniş gösterdi. MS. 1119 yılında Antakya hâkimi Roger'i Afrin'de yendi. MS. 1121 yılında ise Irak Selçukluları hükümdarı Sultan Mahmud'un Necmeddin İlgazi'yi Gürcüler üzerine sefere yolladığı görülmektedir. Bu seferden döndüğünde bugünkü Silvan

kenti olan Meyyafarikin'i ona iktâ etti. Necmeddin İlgazi'nin, MS. 1122'de ölümünün ardından toprakları oğulları ve yeğeni arasında paylaştırılmıştır. Oğlu Süleyman, Meyyafarikin'e, Timurtaş Mardin'e, yeğeni Süleyman ise Halep'e hükmetmiştir. Harput hâkimi Belek'in oğlu bırakmadan ölmesinin (MS. 1124) ardından egemenliğindeki Harput ve Halep'i Hüsameddin Timurtaş yönetmiştir, Turan, *Doğu Anadolu Türk...*, s. 200. Timurtaş, kardeşi Süleyman'ın ölümünden sonra Meyyafarikin'in yönetimini ele geçirmişse de Musul Atabegi Zengi'ye direnemeyip Nusaybin'i kaybetmiştir. Timurtaş'tan sonra yönetime oğlu Necmeddin Alpi geçmiştir. Coşkun Alptekin, "Artuklular" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, 1991, s. 415-418.

11 Hükümdar Melikü'z-Zahir İsa Bey hayatını kaybettiği savaşın akabinde Mardin kalesi içerisine sıkışan Artuklular'a, İsa Bey'in birader zadesi Melik Salih Şehabeddin Ahmed hükümdar olmuştur. Şehabeddin Ahmed, Mardin'i Akkoyunlular'a karşı koruyamayacağı düşünerek, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile anlaşış şehri kendisine teslim etmiştir. Turan, *Doğu Anadolu Türk...*, s. 181-199.

12 Ali Mıynat, "Gümüş Sikkeler ve Çağdaş Yazılı Kaynaklar Işığında Bir Artuklu Şehri Düneysir (Koçhisar-Kızıltepe)'in Yükselişi (12.-13. Yüzyıllar)", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2018, Yıl 11, S. XXXIII, s. 45-65.

13 William F. Spengler and Wayne G Sayles, *Turcoman Figural Bronze Coins and Their Ikonography*, USA, 1992, s. 71.

14 William F. Spengler and Wayne G Sayles, *Turcoman Figural Bronze ...*, s. 71-189.

15 İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, s. 37.

16 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21. Bununla birlikte Türkmen Devletleri'nin komşularıyla ticaret yürütebilmek amacıyla figürlü sikkeler darp ettirdikleri tezi başta tutarlı gibi görünse de Anadolu Selçukluları figürlü dinar ve dirhemlerini açıklamamaktadır.

17 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

kaygının ön plana alındığını söylemek de doğru olmayacaktır. Aksı durumda Türkmen Devletleri'nin de zamanında Emevilerin yaptıkları gibi tedavülde olan, alışılmış Bizans veya Haçlı sikkelerinin taklitleriyle ya da "İslami kontrmarklı" Doğu Roma sikkeleri ile yetinmeleri beklenirdi.

Sivrioğlu'na göre Anadolu beyliklerinin, "İslami kontrmarklı" Bizans sikkeleri haricinde, tedavülde olmayan Hellenistik ve Roma tarzı sikke basmalarının ana sebebi evrensel bir hükümdarlık propagandası yapmaktır. Budist, Hıristiyan, Hellen ayrımı yapmadan farklı kültürlerdeki geçmişe ait hükümdarlık sembollerini, pozlarını ve hükümdarların portrelerini bilinçli bir şekilde harmanlamışlardır.¹⁸

Hellenistik Kültürün Mardin Artuklu Sikkelerine Etkisi

Mardin Artuklu sikkelerindeki antik dönem kültürünün bariz sembolleri iki grupta incelenebilir. Birincisi güçlü, genç ve kahraman kral ikonografisi gösteren sikkeler diğeri ise astrolojik imgeler barındıran sikkelerdir.

Hellenistik Dönemde kralların başındaki, krallık ve muzafferlerin alameti olan diadem Roma sikkelerinde de kullanılmakla birlikte zamanla ortadan kalkmıştır. Asırlar sonra yine aynı coğrafyada Artuklu sikkelerinde denk geldiğimiz diademli kral betiminin tekrar görülmesi gerçekten ilginçtir. Buna göre Sivrioğlu'nun da düşündüğü gibi, Artuklu kralları Hellenistik sikkeleri taklit ederek kendilerini aynı ülkelerde hüküm süren kadim hanedanların selefi gibi görmüş olmaları gerekmektedir.¹⁹

Mardin Artuklu sikkelerinde görülen Hellenistik Kral portresi VII. Antiokhos'a (MÖ. 138-129) ait bir portredir (Resim 1). MÖ. II. yüzyılın sonu ve I. yüzyılın başında basılmış Postumus VII. Antiokhos betimi önce komşusu Hellenistik Kappadokia Krallık sikkelerinde belirlemiştir. (Resim 2) VII. Antiokhos'un MÖ. 129 yılındaki ölümünden sonra postumus sikkeleri Kappadokia Krallığı resmi darphanelerinde basılmıştır.²⁰ Ayrıca Kappadokia darphanelerinde VII. Antiokhos'un postumus sikkelerinin yanında VII. Antiokhos portresini kullanarak kendi sikkelerini üretmişlerdir.²¹ (Resim 3)

VII. Antiokhos sikkelerinin (Resim 1) ön yüzünde diademli VII. Antiokhos başı arka yüzde Athena ayakta sol eliyle mızrak ve üzerinde Gorgo süslemesi olan kalkanını tutarken ileriye uzattığı sağ elinde Zafer Tanrıçası Nike'yi tutar şekilde betimlenmiştir. Kappadokia Krallık sikkelerinde VII. Antiokhos sikkelerinin arka yüz figürü olan Athena Nikophoros betimi IV. Ariarathes'ten beri gümüş sikkelerin arka yüzünün resmi betimidir. Kralı gümüş sikkelerdeki bu arka yüz betimi kesintisiz bir şekilde III. Ariobarzanes

dönemine kadar kullanıldığına göre tanrıçanın bu betimi Kappadokia kralları ve halkı için çok önemli bir değer olması gerekir. İşte bu sebepten VII. Antiokhos'un postumus sikkelerinin Kappadokia'da tutulmasının bir sebebi halkın aşına olduğu Athena Nikophoros betiminin bir etkisi olduğunu düşünmekteyiz. Bir diğer sebep ise Seleukhos Krallığı ile anne tarafından akraba olan bu krallık için²² komşu Seleukhos Krallığının henüz ölmüş bir kralını kahraman olarak onurlandırılmasında bir sakınca görülmemiştir.²³

Kappadokia darphanelerinde basılan VII. Antiokhos'un postumus sikkelerinin haricinde VII. Antiokhos portresinin Kappadokia kralları tarafından krali sikkelerde ön yüz betimi olarak kullanıldığını görmekteyiz. İlk olarak Kappadokia Kralı VI. Ariarathes'in, krallığının yirmi birinci yılında bastığı bu portre tipini kullanmıştır. (Resim 2) VI. Ariarathes'in şimdi Kırşehir Müzesi sikke koleksiyonunda 37 env. numarası ile kayıt altına alınmış sikkenin ön yüzünde VII. Antiokhos tipinde diademli kral başı arka yüzünde ise Athena ayakta sol eliyle mızrak ve üzerinde Gorgo süslemesi olan kalkanını tutarken ileriye uzattığı sağ elinde Zafer Tanrıçası Nike'yi tutmaktadır. Lejant olarak sağda yukarıdan aşağıya doğru ↓ΒΑΣΙΛΕΩΣ solda yukarıdan aşağıya doğru ↓ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥV ve altta soldan sağa doğru □ ΕΠΙΦΑΝΟΣ lejantı okunmaktadır. VI. Ariarathes'in oğlu ve selefi olan VII. Ariarathes de VII. Antiokhos portresini sikkesine yansıtmıştır. VII. Ariarathes, VII. Antiokhos'un portresini kendi adına bastırıldığı tetradrahmisinde ve bazı drahmilerinde kullanmıştır.²⁴ (Resim 3) VII. Ariarathes sikkelerinin ön ve arka yüz ikonografisi değişmezken lejant değişmiştir. Sağda iki satır olarak yukarıdan aşağıya doğru ↓ΒΑΣΙΛΕΩΣ ↓ΑΡΙΑΡΑΘΟΥV solda tek satır şeklinde yukarıdan aşağıya doğru ↓ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ lejantı okunmaktadır. Kappadokia Krallığında VII. Antiokhos'un betimi tahtı bir süre gasp eden VI. Mithridates Eupator'un oğlu IX. Ariarathes tarafından tercih edilmemiştir. IX. Ariarathes ve I. Ariobarzanes döneminde de postumus Antiokhos VII sikkelerinin Kappadokia darphanelerinde üretimi devam ederken VII. Antiokhos portresinin hükümdar sikkelerinde kullanılması terk edilmiştir.²⁵ Bu betim yaklaşık 1400 yıl sonra doğduğu topraklarda tekrar ortaya çıkmıştır. VII. Antiokhos sikkelerindeki kral portresini kullanan hükümdar Hüsameddin Timurtaş'tır (levha 1).

Levha 1'de Hüsameddin Timurtaş (Hicri 516-547 / MS. 1122-1152) tarafından basılmış şimdi Mardin Müzesi sikke koleksiyonunda 5117 envanter numarası ile kayıt altına alınmış sikkenin ön yüzünde nokta bordür içinde VII. Antiokhos'un portresi şeklinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa doğru verilmiştir. Arka yüzde ise nokta bordür içinde Arap alfabesi ile yatay ve dikey satırlar halinde

18 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

19 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

20 Catharine C. Lorber, Arthur Houghton, and Petr Veselý, "Cappadocian Tetradrachms in the Name of Antiochus VII", *The Numismatic Chronicle* (1966-), Vol. 166, s. 49-97.

21 Otto Morkholm, "The Coinages of Ariarathes VI and Ariarathes VII of Cappadocia", *SNR* 57, 1978, s. 144-163.

22 İlk Seleukhoslar ile evlilik yoluyla akraba olan Kappadokia kralı III. Ariarathes'tir. III. Ariarathes, Seleukhos Kralı II. Antiokhos Theos, kız kardeşi ile olan evliliği sebebiyle oluşan akrabalık durumu satraplığın krallığa dönüşmesinde büyük etkisi olmuş olmalıdır. Dönemin süper gücü olma özelliği gösteren Hellenistik krallıklardan birinin damadı olmak III. Ariarathes'de krallığını hem teyit etirme hem de geliştirme imkânı sunmuştur. III. Ariarathes'ten sonra IV.

Ariarathes te Seleukhos prensesi Antiokhis ile evlenmiştir. Salih Soslu, "Kappadokia Krallığı'nda Siyasi Evlilikler ile Kurulan İttifaklar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXVI, S. 61, ss. 9-29.

23 Lorber, Houghton ve Veselý, "Cappadocian Tetradrachms in the Name of Antiochus VII", s. 49-97.

24 Alberto M. Simonetta, *The Coinage of the Cappadocian Kings: A Revision and a Catalogue of the Simonetta Collection: Abbreviations and Bibliography*, Parthica, 9, 2007, Ariarathes VII res.3, s. 135.; Bono Simonetta, *The Coinage of the Cappadocian Kings* (Typos II. Monographien zur antiken Numismatik. 12), Fribourg, 1977, lev. 4-1.

25 Lorber, Houghton ve Veselý, "Cappadocian Tetradrachms in the Name of Antiochus VII", s. 49-97.

El Melik el Alim el Adil Hüsameddin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk yazılmış ve monogram olarak Artuklu Damgası konulmuştur.²⁶

Hüsameddin Timurtaş'tan sonra kral olarak tahta geçen oğul Necmeddin Alpi, babasının benimsediği VII. Antiokhos portresini kullanmaya devam etmiştir. Hatta ilk dönemlerde lev. 2 ve lev.3'te görüldüğü üzere babasının darp ettirdiği ve hala tadavülde olan VII. Antiokhos portreli sikkeleri konturmarklayarak tekrar kullanım için piyasaya sürmüştür. Levha 2'de Hüsameddin Timurtaş'ın 516-547 (1122-1152) senesinde bastırdığı ve şimdi Mardin Müzesi koleksiyonunda 5115 envanter numaralı sikkede²⁷ aynı portrenin konturmarklanarak tekrar kullanıldığı görülmektedir. 3 numaralı levhada belirtilen sikkede de aynı kullanım tarzı söz konusudur. Konya Etnografya Müzesi 852-1²⁸ envanter numaralı sikkenin ön yüzünde nokta bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa bakar şekilde verilmiştir. Figürün yüzündeki konturmarkta Arap alfabesiyle Necmeddin yazısı okunmaktadır. Yalnız konturmarklama sırasında kimi sikkelerde dikkatsizlikler yapılmıştır. Mesela levha 3'teki sikkenin önyüzündeki konturmarktaki yazıt ters bir şekilde basılmıştır. Arka yüzde ise, nokta bordür içinde Arap alfabesi ile: "el Melikü'l- Alimü'l- Adil Hüsameddin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk" yazılmış ve Artuklu Damgası şeklinde monogram konulmuştur.

Necmeddin Alpi 547-572 (MS. 1152-1176) kendi döneminde de VII. Antiokhos betimli sikkeleri bastırmıştır. Ön yüz tipi olarak Levha 4'te gösterilen Necmeddin Alpi'nin Mardin Müzesi koleksiyonundaki 3485 numaralı sikkesi Hüsameddin Timurtaş sikkesi ile figürün yüzündeki "Necmeddin" konturmarkıyla birlikte birebir aynıdır.²⁹ Aynı müzede 1100 envanter numarası ile kayıt altına alınmış ve bizim levha 5'te gösterdiğimiz sikkede³⁰ ise yine aynı betim görülürken, iki satırlık konturmarkta "Necmeddin" ve "Melik-i Diyarbekir" yazılmıştır. Her iki sikkenin ise arka yüzü aynıdır. Nokta bordür içinde Arap alfabesi ile "Melik'l Ümara Ebu'l Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin Artuk" yazılmış ve Artuklu Damgası konmuştur. Sikkelerin lejantındaki yazı karakteri küfi'dir.

Artuklu sikkelerinde görünen tüm astrolojik figürler Hellenistik ve Roma dönemindeki tasvirleriyle az çok paralellik taşımaktadırlar. Necmeddin Alpi'nin levha 6 belirtilen sikkesinin ön yüzünde ikizler burcunun simgesi yer almaktadır. Grek Mitolojisinde İkizler burcunu Dioscuridesler temsil eder. Castor ve Pollux kardeşler "Zeus'un Delikanlıları" anlamında Dioscuralar olarak isimlendirilmiştir.³¹ Grek ve Hellenistik sikkelerinde bu delikanlılar çeşitli şekillerde betimlenmiştir. Yan yana duran birbirlerine ters duran iki baş veya yan yana duran iki atlı veya delikanlı şeklinde olabilir. Hatta bazen bu iki delikanlıyı temsil eden iki başlık şeklinde ifade edilmişlerdir. (Resim 4, 5, 6)

Dioscur betimi özellikle Roma Döneminde propaganda amacıyla birçok sikkede yer almıştır. Sikkenin ön yüz betimi Caesar ve Octavianus'un yüz yüze bakan başlarının resmedildiği bir denarius'u şekil olarak anımsatsa da (Resim 7)³² büstlerin tipleri Hüsameddin Timurtaş'ın kullandığı Hellenistik kral başlarına oldukça yakındır.

Adı geçen levhada verilen Necmeddin Alpi'nin 547-572 (MS. 1152-1176) sikkesinin ön yüzünde noktalı daire bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli iki hükümdar büstü birbirine bakmaktadır. Arap alfabesi kullanılan yazıtta Necmeddin ve Melik-i Diyarbekir ibareleri okunmaktadır.³³ Sikkenin arka yüzünde ise Bizans İmparatoru III. Romanus Argyrus dönemi bir sikkenin ikonografisi vardır (Resim 8). Figürlerin dört bir yanına dikey ve yatay düzende yerleştirilmiş "Ebü'l Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk" lejantı okunmaktadır.

Levha 7'de II. Kutbeddin İlgazi'nin 572-580 (MS. 1176-1184) darp ettirdiği diademli kral başı portreli bir sikkeye yer verilmiştir. Konya Etnografya Müzesi 862-2 envanter numaralı kayıtlı bu sikkenin ön yüzünde kare çizgi bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli kral başı sağa bakar şekilde verilmiştir. Yalnız buradaki portre Hüsameddin Timurtaş ve Necmeddin Alpi'nin kullandığı VII. Antiokhos portresi değildir. Kralların diademli olarak betimlenmeleri bir Hellenistik gelenektir. Fakat bu gelenek Geç Roma dönemine kadar sürdürülmüştür. Ayrıca kralın başının tam karşıya doğru değil de hafif yukarıya doğru bakması yine Hellenistik dönemde sıkça görülen bir ifade şeklidir. 9. resimdeki I. Ariobarzanes sikkesinde kralın başının yukarıya doğru kaldırılıp betimlendiği görülmektedir. Resim 10'da ise kısa saçlı ve diademli olarak betimlenen Seleukos II Kallinikos'un (MÖ. 246-225) portresinin resmedildiği tetradrahmisi görülmektedir. William F. Spengler ve Wayne G Sayles, ise betimi I. Constantinus'un altın solidusuyla karşılaştırıp her iki sikke tipinin benzer yönlerini açıklamışlardır. (Resim 11)³⁴ Sikkede okunan lejant şöyledir. Figürü çevreleyen çerçevenin sağına "İlgazi"; üstüne "bin Alpi bin"; altına "Timurtaş"; soluna "bin Artuk" yazılıdır. Arka yüzde ise noktalı daire bordür içinde Arap alfabesi ile beş sıra halinde "İlgazi li-Mevlana el-Malik el Alim el Adil Kutb eldin Melik el Ümera Şahı Diyarbekir" yazılıdır.

Mezopotamya medeniyetlerinin geliştirdiği astronomi çalışmalarına zamanla bir dalga gibi Mısır ve Grek medeniyetlerinin katıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar İslam medeniyetindeki astrolojik faaliyetlerin altyapısını oluşturmaktadır.³⁵ İslam medeniyetinde astronomi ve astrolojinin sistemli bir şekilde çalışılması, Ptolemaios, Hiparkhos, Aristarkhos gibi antik dönem yazarların ve anonim Hint eserlerinin Arapçaya tercüme edilmesiyle

26 Ramazan Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih: Artuklu Sikkeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, kat. No. 22.

27 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih* ..., kat. no. 23.

28 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih* ..., kat. no. 24.

29 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih* ..., kat. no. 30.

30 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih* ..., kat. no. 32.

31 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998.

32 Agrippa'nın bastırdığı sikkenin ön yüzünde Octavianus'un tanrı Caesar'ın oğlu (evlatlığı) olduğunu vurgulamak için DIVOS IVLIVS [D]IVI F lejantı yazılıdır.

33 İstanbul'da darp ettirilen altın sikkenin arka yüzünde noktalı daire bordür içinde Bizans İmparatoru III. Romanus Argyrus'un, (MS. 1028-1034) Hz. Meryem tarafından taç ile onurlandırılan konusu anlatılmıştır. Mardin Müzesi Envanter No: 17862. Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih* ..., kat. no. 34 sikke ikonografisinde takdis eden Hz. Meryem tasviri (Resim 8) görülmektedir.

34 William F. Spengler and Wayne G Sayles, *Turcoman Figural Bronze*..., s. 91.

35 Hayrunnisa Turan, "İslam Sanatında Kantürüs (Kentaur) Tasviri" *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, Nisan, 2021, 151.

başladığı belirtilir.³⁶ Bu öneri doğru olsa da bölgenin tarihi kültürel birikimini eklemekte fayda vardır. Artuklular bölgeyi ele geçirdiklerinde, bir anda egemen olunan topraklardaki geniş bir astrolojik kültür birikimine de sahip olmuşlardır. Bu birikimin oluşmasında hâkim olunan coğrafyanın Harran, Musul, Urfa gibi kadim astronomi merkezlerini kapsamaması etkili olmuştur. Astrolojik sembelleri sikkelerde, mimaride ve metal işlerinde en çok Artuklular kullanmışlardır. Yukarıda da belirtildiği üzere çeşitli etnik ve dini guruplara hükmetme ayrıcalığı hâkim kültürün değişik kültürlerden etkileşimde olmasını sağlamıştır. Astrolojik metinlere sahip Harranlı Sabiilerin gelenekleri o dönemde hala canlı idi. Harranlı Sabiiler pagan-Hellenistik kültürlerini dini inanışlarını o zamana kadar yaşatmayı başarmışlardır. Nitekim o dönemde Harran'ı ziyaret Müslümanların Harran'da Mars ve Venüs tapınaklarında düzenlenen ayinlere tanık oldukları görülmektedir.³⁷ İslamiyet'in bölgeye yayılışından sonra Astrolojiye veya Astrolojik sembelere bir tepki oluşmamıştır. Aksine Astrolojik figürlerle ilgi devam etmesi bu ilginç sikkeler ortaya çıkmasına imkân vermiştir.

Gezegen ve astrolojik burçlar genellikle Hellenistik dönemdeki tasvirlerine sadık kalmakla resmedilmişlerdir. Mesela İkizler, Güneş ve Aslan Burcu tasviri ile Merih Gezegeni'nin simgesi olan bir elinde kılıcı diğerinde kestiği başla Perseus betimi ve Yay Burcu'nun temsil eden kentaur biçimde tasvir edilmiş Cevzahir gezegeni, bu konuyla ilgili örneklerdendir.³⁸

Antik Yunan'da Kentaur betimi bir hayli fazladır. En ünlüsü diyebileceğimiz Kentaur Kheiron, doğayı temsil eden insani ve hayvani hayal gücünün bileşkesi konumundadır. Kentaur betimi Grek sanatına doğudan ithal edilmiş bir varlıktır. MÖ. X. yüzyıldan önceye kadar bilinmiyorken³⁹ Oryantalizasyon dönemiyle beraber sanatta belirlemeye başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren Kentaurun çeşitli mitolojik hikayeleri resim ve plastik sanatlarına yansımıştır. Arkaik Dönemden itibaren sikkelere yansıyan (Resim 12) bu betimler, Hellenistik dönemde çeşitli şehirlerde basılmıştır. Örnek olarak Bithynia Kralı II. Prusias'ın (MÖ. 182-149) bir sikkelerinin (Resim 13)⁴⁰ arka yüzünde Kentaur Kheiron betimlenmişti. Roma döneminde de (MS. 139) M. Aurelius'un gümüş denariusunun (Resim 14)⁴¹ arka yüzünde ellerinde kılıç olan iki kentaurun sürdüğü biganın içinde Herakles betimi yer almaktadır.

Artuklular döneminde de kentaur betimi astroloji ile ilişkili betimlerde yer almaya devam etmiştir. Astrolojik literatürde

Cevzahir Gezegeninin evini Yay Burcu; zirvesini ise İkizler Burcu oluşturmaktadır. Ay'ın evrelerinden biri olan hilal şeklinin, Cevzahir gezegeni olarak nitelendiği görülmektedir. Yay burcu ile ilişkili Cevzahir Gezegeni birkaç farklı yaratığın birleşmiş hali olan bir ikonografiyle sembolleştirilmiştir. Antik dönemde Sagittarius'u (Yay Burcu'nu) temsil eden kentaur'un kuyruğu ejder şeklindedir. Kentaur, kuyruğuna nişan alırken resmedilmiştir.⁴² Nasreddin Artuk Arslan'ın ön yüzde yay burcunu temsil eden geriye dönüp ejder şeklindeki kuyruğuna nişan alan kentaur tasvirli Cevzahir gezegeni betimi yer almaktadır.⁴³ Levha 8'deki Nasreddin Artuk Arslan sikkesinde⁴⁴ bordür içinde Kentaur ejder şeklindeki kuyruğuna ok fırlatmaktadır. 1570 yılı tarihli Topkapı Sarayı Kütüphanesi koleksiyonundaki falname örneğinde görüldüğü üzere Osmanlılar döneminde de Yay Burcunun sembolü olarak kentaur betiminin kullanımına devam edilmiştir. Falnamedeki kentaur ikonografisi ile (Resim 15) Nasreddin Artuk Arslan'ın levha 8'de belirtilen sikkesindeki ikonografiye birebir benzetilmektedir.⁴⁵

Kentaur ile ilgili mitsel anlatım Türk ve İslam coğrafyasında sınırlı sayıdadır. Berlin Müzesi'ndeki XIII. yüzyıla tarihlenen stuko parçası üzerindeki fantastik ve gerçek betimler içindeki Cevzahir betimi Nasreddin Artuk Arslan'ın sikkesinde gördüğümüz betim ile benzerdir.⁴⁶ Kuyruğu ejder şeklindeki Kentaur Yay burcunu temsil etmektedir. Kentaur ejder ikilisi Hindistan, İran ve Ortadoğu'da Cevzahir Gezegeni'nin atribüsüdür. Cevzahir betimi Nasreddin Artuk Arslan'ın sikkeleri ile yine Artuklu dönemine ait aynalar üzerindeki astrolojik diyagramlarda görülür. Taş mimaride görüldüğü nadide örnek ise Cizre Yafes Köprüsü'dür.⁴⁷

Başka bir astrolojik figür, elinde kesik baş tutan bağdaş kurmuş bir savaşçı veya hükümdar olarak tasvir edilmiş Mars (Merih) betimidir.⁴⁸ Yıkım, savaş ve ölüm getirdiğine inanılan⁴⁹ Merih antik çağların savaş tanrısı niteliğine yakışır biçimde elinde kılıç ve kesik başla betimlenmiştir. Bu şekliyle Perseus (Arapça: Berşea) takımyıldızının pozisyonu da hatırlatmaktadır. Ancak bu figürün tam olarak Hellenistik üslubu taklit ettiği de söylenemez. Zira figürün oturuş biçimi Orta Asya Türk-Budist sanatında da görülen bağdaş kurma pozisyonu şeklindedir.⁵⁰ Dokuzuncu levhada anlatılan ikonografiyi yansıtan bir Hüsameddin Yoluk Arslan sikkeleri

36 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.; Gutas, 2003, 110-111.

37 Çaycı "Anadolu Selçuklu Sanatında ...", s. 84; Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

38 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

39 Akın Temur, *GreK Sanatında Karışık Yaratıklar*, Gece Kitaplığı 2014,62-63.

40 Klasik Nümismatik Grup- Keystone Müzayede 4, Lot 77 müzayede tarihi 2 Eylül 2021

41 V Coins Germania Alt Nümismatik (GIN) SKU: HBR-2191

42 Ahmet Çaycı, *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 84.; Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

43 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.; Astrolojideki Cevzahir kavramının daha ayrıntılı bilgisi için bakınız Turan, "İslam Sanatında Kantürüs (Kentaur) Tasviri",s. 154-156; Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih ...*, s.272.

44 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih ...*, lev. 76.

45 Hayrunnisa Turan, "Şir ü Hürşid Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, 2017, s. 445-475, res.16.

46 Ahmet Çaycı, "Berlin Müzesi'ndeki Stuko Parçasının Kozmolojik Yorumu", *Orta Çağda Anadolu*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara, 2002, s. 157-167. Bu parçanın Anadolu Selçuklu Sultanı için üretildiği düşünülmekte. Bu eserin yapılışı ile ilgili iki teori sunulmuştur 1- Güneydoğulu bir usta tarafından Konya'da yapılmıştır. 2- Güneydoğuda üretilip Konya'ya gönderilmiştir.

47 Çaycı, "Berlin Müzesi'ndeki Stuko Parçasının Kozmolojik Yorumu", s. 157-167.; Çimen Turan, *Artuklu Dönemi Tarihi Yapılarındaki Figürlü Süslemeler ve Orta Asya Kültürünün Etkileri*, Batman Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman, 2014, s. 134.

48 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih ...*, s. 256.

49 Çaycı "Anadolu Selçuklu Sanatında ...", s. 84; Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

50 Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde ...", s.1-21.

verilmiştir.⁵¹ Sikkenin ön yüzünde miğfer ve zırh giymiş bir savaşçı betimi yer almaktadır. Bağdaş kurmuş savaşçı hükümdarın sağ eliyle kılıç, sol eliyle kesik bir baş tuttuğu görülür. Figürün sağında Musul Atabegi Nureddin Atabeg'in adı yazılmaktadır. Sikkenin arka yüzünde içteki dairede kufi yazı karakteri ile "Halife Nasır lidinillah" yazılmıştır. Ortada Eyyubi Melikleri el Melik el Efdal Ali ve son satırda Hüsameddin Yoluk Arslan'ın ismi şeceresi ve sikkenin darp tarihi yazılıdır.

Hellenistik dönemde kesik baş motifi Perseus mitolojisinde görülmektedir. Nitekim Perseus üç kızkardeş olan Gorgoların arasından ölümlü olan Medusa'nın⁵² başını kesmiştir. Bu hikâye gerek vazo resimlerinde gerekse mozaik ve kabartmalarda ve tabii ki sikkelerde sevilerek işlenmiştir. Örnek olarak VI. Mithridates Eupator Dönemi MÖ. 90-63 Amisos (Resim 16)⁵³ ve MÖ. I. yüzyıl Lykonian (Resim 17)⁵⁴ ön yüzde başı çelenkli Zeus arka yüzde Perseus ve Gorgo başı olan sikkeleri verebiliriz.

Onuncu levhada Nasireddin Artuk Arslan dönemine tarihlenen Grek ve Hellenistik etkisi görülen sikkesi verilmiştir. Sikkenin ön yüzünde himation giymiş bir yöneticinin büstü işlenmiştir.⁵⁵ Figür 4/3 profilden verilmiştir. Saçlar bukle bukle ve kabarıktır. Himation omuz üzerinde fibula ile tutturulmuştur. Figürün çevresinde Arap alfabesiyle "Nasreddünya veddin Artuk Arslan Meliki Diyarbekir"; arka yüzde çizgi bordür içinde "Ebu el Abbas Ahmed el Nasır lidinillah Emir'ül Müminin el Melik el Adil Ebu Bekr bin Eyyub ve Ehad aşere ve sittemi'e" lejantı okunmaktadır.

Yunan sanatında figürlerin 4/3 oranından profilden verilme uygulaması klasik dönemden itibaren görülmektedir. Antik Dönem Larissa kent sikkesinde bu şekilde betimlenen Larissa Nymphesi (Resim 18) MÖ. 320'ye kadar basılmıştır.⁵⁶ Yine aynı şekilde Hellenistik Dönem Rodos sikkelerindeki Helios betimi (Resim 19) 333-230 yılları arasında bolca basılmıştır.⁵⁷ Nitekim Uykur da Artuklu sikkeleri ile Hellenistik dönem Larissa ve Rodos sikkelerindeki benzerliğe vurgu yapmıştır.⁵⁸ Hellenistik dönem Bergama krallığı sikkelerinde de benzer ikonografi mevcuttur. Bergama kralı II. Eumenes'in bir sikkesinde (Resim 20) bir yüzde Gorgo Medusa başı diğer yüzde Athena Nikephorios'un kült heykeli görülmektedir.⁵⁹

Sonuç

Yukarıda da belirtildiği üzere Eski Mezopotamya'nın kadim toprakları üzerinde gelişen Mardin Artuklu Beyliği, uzun bir dönem kullanılmayan hatta Hristiyan Doğu Roma İmparatorluğu tarafından yasak ve baskılarla unutturulmaya çalışılan Hellenistik dönem sembollerini resmi darphanelerinde darp ettirdikleri figürlü sikkelerine nakşetmişlerdir. Bu şekilde kadim Hellenistik dönemin yüksek kültürü 1400 küsur yıl sonra aynı coğrafyada tekrar sikkelere yansiyabilmiştir. Mardin Artuklu sikkelerinde gerek

ikonografik gerekse yazıtların düzeninde Hellenistik etkiler görülmektedir. Güçlü kral portre örnekleri olarak Seleukos Kralı VII. Antiokhos ve Seleukos II Kallinikos'un diademli kral portre tipi sevilerek kullanılmıştır. Kentaur, Perseus, Dioscurlar gibi mitolojik kökenli astrolojik figürler ise yine antik dönemden kalma sembollerdir.

Hellenistik sikkelerdeki lejantların genel karakteristik özellikleri de Mardin Artuklu sikkelerinde görülmeye devam eder. Mardin Artuklu sikkelerinde aslında Geç Hellenistik Dönemde başlayıp Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde bariz görülen kare veya daire çerçeve şeklindeki lejant yönlendirilmesi kullanılmış olsa da Hellenistik çağda en çok kullanılan lejant yerleşim tipi de ayrıca kullanılmıştır. Lejantlar, yatay olarak soldan sağa →; dikey olarak yukarıdan aşağıya ↓ ve aşağıdan yukarıya ↑ olarak yerleştirilmiştir. Artuklu sikkelerinde ise Arap alfabesinin özelliğinden dolayı yatay olarak sağdan sola ←; dikey olarak yukarıdan aşağıya ↓ ve aşağıdan yukarıya ↑ yerleştirilmiştir.

Hellenistik sikkelerin lejantlarında sikkeyi darp eden hükümdarın adı ve lakapları (sıfatları) belirtilir. Bunu yanında darp edilen yer ve darp edilen tarih te çok önemlidir. Darphane veya krallığın arması monogram olarak verilir. Sikkeyi bir propaganda aracı veya bir mesaj verme aracı olarak kullanma geleneği daha da eskiye gitse de Hellenistik dönemde sikke kullanımının daha geniş coğrafyalara ulaşması ve daha geniş kitlelere yayılması bir avantaj olarak kullanılmıştır. Mardin Artuklu sikkelerinde sikkeyi darp eden Bey'in adı ve şeceresinin yanında sikkenin darp yeri ve tarihi verilmiştir. Artuklu damgası genel karakteristikidir.

Sonuç olarak Artukluların, kendilerini eski güçlü medeniyetlerin devamı olarak görmeleri, sikkelerinin de bu medeniyetlerin izlerini taşımasına neden olduğu öne sürülebilir. Antik Dönem ve ardıl medeniyetlerin sembolleriyile güçlü bir iktidar portresi çizmişlerdir.

51 Hüsameddin Yoluk Arslan'nın 596 (1199) yılında darp ettiği Mardin Müzesi 5222 envanter numarası ile kayıtlı sikke

52 Yunan mitolojisinde saçları yılanlar şeklinde baktığını taşa çeviren bir yaratık. S. Saltuk, *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, Ankara, 1997, s. 70.

53 Classical Numismatic Group - Keystone Auction 4, Lot 73 2 Eylül 2021

54 Leu Numismatik AG - Web Müzayedesini 16, Lot 1146 müzayede tarihi 22 Mayıs 2021

55 Mardin Müzesi 1219 envanter numaralı sikkesi. Uykur 2017, lev. 89.

56 Mørkholm 000, lev XII no.203.

57 Ars Coin Auction 13 lot 36. Müzayede tarihi 3 Mart 2018

58 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih* ...,s. 223..

59 Mørkholm 2000, fig.lev. XLI- 615

LEVHALAR

1. acsearc info, Roma Numismatic, Açık Artırma e-satış 81, no 1672, 25.02.202 ölçü: 13.53gr, 30mm, 2^h

Hükümdar: Hüsameddin Timurtaş 516-547 (MS 1122-1152)
Yazı Karakteri: Kûfi. <https://www.acsearch.info/search.html?id=7836840>

Nokta bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa

ایل غازی
الملک العالم
العادل حسا
م الدین

İlgazi
El Melik el Alim
el Adil Hüsa
meddin

bin Artuk
Timurtaş bin

Nokta bordür içinde arap alfabesi ile El Melik el Alim el Adil Hüsameddin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk ve Artuklu Damgası

2. acsearc info, Tauler &Fau, Açık Artırma 16, numara:472, müzayede tarihi: 17.05.2013

Hükümdar: Hüsameddin Timurtaş 516-547 (MS 1122-1152) Yazı Karakteri: Kûfi⁶⁰. <https://www.acsearch.info/search.html?id=1590647>

472 (« | »)

17.05.2013

Nokta bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa Yüzündeki konturmarkta نجم الدین Necmeddin

ایل غازی
الملک العالم
العادل حسا
م الدین

İlgazi
El Melik el Alim
el Adil Hüsa
meddin

bin Artuk
Timurtaş bin

Nokta bordür içinde Arap alfabesi ile el Melikü'l- Alimü'l- Adil Hüsameddin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk ve Artuklu Damgası

3 Bulunduğu Yer: Konya Etnografya Müzesi Env. no. 852-1 Madeni/ Ölçüleri: Bakır 28,9mm, 13,4gr

Hükümdar: Hüsameddin Timurtaş 516-547 (MS 1122-1152)
Yazı Karakteri: Kûfi
Atıf: Uykur Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 24

Nokta bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa Yüzündeki konturmarkta نجم الدین Necmeddin ancak konturmarktaki yazı tersten basılmış

ایل غازی
الملک العالم
العادل حسا
م الدین

İlgazi
El Melik el Alim
el Adil Hüsa
meddin

bin Artuk
Timurtaş bin

Nokta bordür içinde Arap alfabesi ile El Melik el Alim el Adil Hüsameddin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk ve Artuklu Damgası

4. Bulunduğu Yer: Mardin Müzesi Env. no.3485 Madeni/ Ölçüleri: Bakır 31 mm, 11,3 gr

Hükümdar: Necmeddin Alpi 547-572 (MS 1152-1176)
Yazı Karakteri: Kûfi Atıf: Uykur Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 30

Nokta bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa Yüzündeki konturmarkta نجم الدین

ایل غازی
ملک الامرا
ابو المظفر
الپی بن

İlgazi
Melik'ı Ümara
Ebu'l Muzaffer
Alpi bin

bin Artuk
Timurtaş bin

Nokta bordür içinde Arap alfabesi ile Melik'ı Ümara Ebu'l Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin Artuk ve Artuklu Damgası

60 Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih ...*, kat. no. 23

5. Bulunduğu Yer: Mardin Müzesi
Env. no:1100 Madeni/ Ölçüleri: Bakır 30 mm,
12,2 gr

Nokta bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli hükümdar başı sağa. Yüzündeki dikey iki satırlık konturmarka. Birinci satır : نجم الدين = Necmeddin İkinci satır: ملك دياربكر = Melik-i Diyarbekir

Hükümdar: Necmeddin Alpi 547-572 (MS 1152-1176)
Yazı Karakteri: Küfi Atıf: Uykur Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 32

İlgazi
Melik'ü Ümara
Ebu'l Muzaffer
Alpi bin
bin Artuk
Timurtaş bin

Nokta bordür içinde arap alfabesi ile Melik'ü Ümara Ebu'l Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin Artuk ve Artuklu Damgası

6. Leu Numismatik AG - Web Açık Artırma Müzayede 20, numara: 3462 Müzayede Tarihi: 16 .07.2022

Noktalı daire bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli iki hükümdar büstleri antitetik olarak birbirine bakmakta üstte نجم الدين = Necmeddin altta ملك دياربكر = Melik-i Diyarbekir

Hükümdar: Necmeddin Alpi 547-572 (MS 1152-1176)
Yazı Karakteri: Küfi Atıf: Uykur Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 34

bin Artuk
Timurtaş bin İlgazi bin
Ebu'l Muzaffer Alpi

Noktalı daire bordür içinde Bizans İmparatorunu takdis eden Hz. Meryem tasviri figürlerin dört bir yanına Ebû'l Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk

7. Bulunduğu Yer: Konya Etnografya Müzesi
Env. no. 862-2 Madeni/ Ölçüleri: Bakır 30mm
14,8gr

bin Alpi bin
İlgazi
Timurtaş
bin Artuk

Kare çizgi bordür içinde Hellenistik tarzda ve diademli kral başı sağa bakar çerçevenin sağına "İlgazi"; üstüne "bin Alpi bin"; altına "Timurtaş"; soluna "bin Artuk"

Hükümdar: II. Kutbeddin İlgazi 572-580 (MS 1176-1184) Yazı Karakteri: Nesih Atıf: Uykur Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 44

İlgazi
El Mevlana el-Malikü'l Alim
el- Adil Kubeddin
Melikü'l-Ümera Şah-ı
Diyarbekir

Noktalı daire bordür içinde Arap alfabesi ile beş sıra halinde İlgazi li-Mevlana el-Malik el Alim el Adil Kutb eldin Melik el Ümera Şahe Diyarbekir

8. Bulunduğu Yer: Mardin Müzesi Env. no. 5309 Madeni/ Ölçüleri: Bakır 29mm 12gr

بماردین سنت سعت
تسعون خمسمائت

Çizgi daire bordür içinde Kentaur ejder şeklindeki kuyruğuna ok fırlatmakta çevresinde sikkenin darp yeri ve tarihi: bi Mardin sene tis'a ve tis'ine ve hamsemi'e

Hükümdar: Nasıreddin Artuk Arslan 597-637 (MS 1202-1239) Yazı Karakteri: Nesih Darp Yılı:599 (1202/1203) Atıf: Uykur Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 76

bin Eyyub
En Nasir lidinillah Emir
El Müminin el Melik
El Adil Ebu Bekr
Meliki Diyarbekir Na
slan

Çizgi daire bordür içinde Arap alfabesi ile Halife En Nasır'ın adı ve unvanı; yeni Eyyubi Meliki Adil Ebubekir'in ismi ve lakabı ile Nasıreddin Artuk Arslan'ın seçeresi yazmaktadır. "El Nasir lidin Allah Emir el Müminin el Melik el Adil Ebu Bekr bin Eyub Melik Diyarbekir Nasıreddin Artuk Arslan"

9. Bulunduğu Yer: Mardin Müzesi Hükümdar: Hüsameddin Yoluk Arslan 580-597 (MS 1184-1200) Yazı Karakteri: Kufi Darp Yılı: 596 (1199) Ölçüleri: 33mm 14,13 gr. Atf: Uykur Madenden Env. no. 5222. Bakır Yansıyan Tarih ..., kat. no. 65

En içte **الناصر لدين الله امير المؤمنين** Ortada **الملك الافضل على والملك الظاهر غازي بن الملك**

Miğferli ve zırlı bağdaş kurmuş hükümdar tasviri. Sağ elinde kılıç sol elinde kesik bir baş tutar. Figürün sağında Musul Atabegi Nureddin Atabeg'in adı yazır نورالدين اتابگ

İçteki dairede Halife Nasır lidinillah; ortada Eyyubi Melikleri el Melik el Efdal Ali ve Hüsameddin Yoluk Arslan'ın isimleri ile darp tarihi yazılıdır. En içte: el Nasır lidinillah Emir el Müminin; Ortada; El Melik el Efdal Ali ve el Melik el Zahir Gazi bin el Melik; Dışta حسام الدين يولق ارسلان ملك ديار بكر بن ايل غازي بن ارتق ضرب سنة ست و تسعين Hüsameddin Yoluk Arslan Melik Diyarbekir bin İlğazi bin Artuk Duribe sene sitte ve tis'in

10. Bulunduğu Yer: Mardin Müzesi Env. no. 1219 Madeni/ Ölçüleri: Bakır 26mm 7,0 gr Hükümdar: Nasireddin Artuk Arslan 597-637 (MS 1202-1239) Yazı Karakteri: Kufi Darp Yılı: 611 (1214-1215) Atf: Uykur, Madenden Yansıyan Tarih ..., kat. no. 89.

نصر الدنيا والدين ارتق لارسلان ملك ديار بكر 4/3

* √ * Ebu'l Abbas Ahmed en Nasır li dinillah Emir'ül Müminin el Melik'ül Adil Ebu Bekr bin Eyyub ve sittemi'e Ehad aşere

profilinden verilmiş bir büst omuzunda fibula ile tutturduğu himationu görünmekte çevresinde Arap alfabesiyle Nasreddünya veddin Artuk Arslan Meliki Diyarbekir

Çizgi bordür içinde Ebu el Abbas Ahmed el Nasır lidinillah Emir'ül Müminin el Melik el Adil Ebu Bekr bin Eyyub. Ehad aşere ve sittemi'e ابو العباس احمد الناصر لدين الله امير المؤمنين الملك العدل ابو بكر بن ايوب و ستميه احد عشر

RESİMLER

1		VII. Antiochos tetradrahmisi, MA-Shops MM RareCoins, MA-ID: 124702060
2		VI. Ariarathes drahmisi Kırşehir Müzesi Env. No.37
3		VII. Ariarathes tetradrahmisi. asiaminorcoins Coin ID :1049
4		Baktriya Kralı Eucratides (MÖ 170-145) gümüş tetradrahmisinin arka yüzünde Dioscur kardeşler betimi yer alır. Harlan J. Berk, Ltd. - Satın Al veya Teklif Ver Satış 219, Lot 206 müzayede tarihi 5 Mayıs 2022
5		Thrakia Bölgesi Istros darbu bir Diobol. Sikkenin ön yüzünde dioscur kardeşlerin başları görülmektedir. Fischer - Açık Artırma 6, Lot 24 10 Mart 2022
6		Seleukhos Kralı I. Antiochus Soter'in (MÖ 281-261) Tarsus Darphanesi'de darp ettirdiği bronz sikkesi. Sikkenin yüzünde Athena'nın miğferli başı, arka yüzünde dioscurların kullandığı başlık betimi. VCoin Romae Aeternae Nümizmatik

7		Agrippanın bastırıldığı Caesar ve Octavianus başları olan denarius'u 3,99 g. DIVOS IVLIVS [D]IVI F Crawford, M. H., RPC, 1974, 534,lev. LXIII.
8		Histamenon (altın, 24 mm, 4.40 g, 6 h), darp yeri İstanbul Arka yüz: Hz. Meryem Tarafından Taç ile onurlandırılan III. Romanus Argyrus, (1028-1034) Leu Numismatik AG - Web Auction 18, Lot 3867
9		I. Ariobarzanes Philoromaioi (MÖ 95-63) Drahmisi. Bertolami Fine Arts - ACR Auctions - E-Auction 113, Lot 56 Auction date: 13 March 2022
10		Seleukos II Kallinikos'un tetradrahmisi MÖ 246-225. Bruun Rasmussen - Online Müzayede 2125, Lot 5012 müzayede tarihi 27 Haz 2021
11		I. Constantinus'un (MS 307/10-337) altın solidusu (4.49 g). Nicomedia (İznik) Darphanesi. Numisbids The New York Sale lot 467Auction 42 9 Jan 2018
12		MÖ 6. yüzyılın sonları veya 5. yüzyılın başlarında darp edilmiş gümüş stater üzerindeki kentaur betimi. Numismatica Ars Classica NAC AG, Auction 92/1a, lot 161.
13		Bithynia Kralı II. Prusias'ın MÖ 182-149 Dionysos başı/ Kentaur Kheiron Leu Numismatik AG - Web Auction 17, Lot 971 müzayede tarihi 14 Ağustos 2021
14		MS 139 M. Aurelius'un gümüş denaris'u. Ön yüzde Tanrıça Roma'nın miğferli başı Arka yüzde iki kentaur'un sürdüğü biga içinde ellerinde kılıç olan Herakles. VCoinsGermania Alt Nümismatik (GIN) SKU: HBR-2191
15		Falname 1570 Topkapı Sarayı Kütüphanesi. Atıf: Turan "Şir ü Hürşid Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler", s. 445-475. res.16.
16		VI. Mithridates Eupator Dönemi M. Ö.90-63 Amisos Sikkesi. Classical Numismatic Group - Keystone Auction 4, Lot 73 2 Eylül 2021
17		MÖ 1. yy Lykonian bronz sikkesi ön yüzde başı çelenkli Zeus arka yüzde Perseus ve Gorgo başı. Leu Numismatik AG - Web Müzayedesi 16, Lot 1146 müzayede tarihi 22 Mayıs 2021
18		Larissa Nymfesi M.Ö 320'ye kadar bu sikkeler basılmıştır. Mørholm 2000, lev XII no.203.
19		Rodos Helios Sikkesi 333-230 yılları Ars Coin Auction 13 lot 36. Müzayede tarihi 3 Mart 2018
20		Bergama Krallığı II. Eumenes bir yüzde Medusa başı diğer yüzde Athena Nikephorios'un kült heykeli. Mørholm 2000, fig.lev. XLI- 615

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017.
- Alptekin, Coşkun, “Artuklular” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, 1991, s. 415-418.
- Alptekin, Coşkun, “Belek Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. V, 1992, s. 402-403.
- Artuk, İbrahim- Artuk, Cevriye, *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Crawford, Michael H., *Roman Province Coins (RPC)*, 1974.
- Çaycı, Ahmet, “Berlin Müzesi’ndeki Stuko Parçasının Kozmolojik Yorumu”, Orta Çağda Anadolu, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara, 2002, s. 157-167.
- Çaycı, Ahmet, *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Esin, Emel, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Goodwin, Tony, “A Hoard of tenth and eleventh century Byzantine folles with Arabic countermarksé, NC 2005, s. 323-339.
- İbn Şeddad, *A’lak ul-hatira*, (Nşr. S. Dahan), Şam, 1963.
- İbn’ul-Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (Çev. A. Savran), Erzurum, 1992.
- Lorber, Catharine C., Houghton, Arthur and Veselý, Petr “Cappadocian Tetradrachms in the Name of Antiochus VII”, *The Numismatic Chronicle (1966-)*, Vol. 166, 2006, s. 49-97.
- Lowick, N.M., Bendall, *Simon and Whitting*, R.D., The Mardin Hoard, London, 1977.
- Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Mıynat, Ali “Gümüş Sikkeler ve Çağdaş Yazılı Kaynaklar Işığında Bir Artuklu Şehri Düneysir (Koçhisar-Kızıltepe)’in Yükselişi (12.-13. Yüzyıllar)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2018, Yıl 11, S. XXXIII, s. 45-65.
- Mørholm, Otto, “The Coinages of Ariarathes VI and Ariarathes VII of Cappadocia”, *SNR 57*, 1978, 144-163.
- Mørholm, Otto, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Parlar, Gündegül, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.
- Schulze, Wolfgang and Moesgaard, Jens Christian, “A Further Hoard of Tenth and Eleventh Century Byzantine Folles with Arabic Countermarks”, *The Numismatic Chronicle (1966-)*, V. 165, 2005, s. 339-346.
- Simonetta, Alberto M., “The Coinage of the Cappadocian Kings: A Revision and a Catalogue of the Simonetta Collection: Abbreviations and Bibliography”. *Parthica*, 9, 2007.
- Simonetta, Bono, *The Coinage of the Cappadocian Kings (Typos II. Monographien zur antiken Numismatik. 12)*, Fribourg, 1977.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre, “Ortaçağ İslam Sikkelerinde Hellen, Roma-Bizans Etkisi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi C. I S. 2*, 2014, s. 1-21.
- Soslu, Salih, “Kappadokia Krallığı’nda Siyasi Evlilikler ile Kurulan İttifaklar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 36/ S. 61, 2017, s. 9-29.

Spengler, William F. and Wayne G. Sayles, *Turcoman Figural Bronze Coins and Their Ikonography*, USA, 1992.

Turan, Çimen, *Artuklu Dönemi Tarihi Yapılarındaki Figürlü Süslemeler ve Orta Asya Kültürünün Etkileri*, Batman Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman, 2014.

Turan, Hayrunnisa, “İslam Sanatında Kantûrus (Kentaur) Tasviri” *Sanat Tarihi Dergisi*, 30/1, Nisan, 2021, s. 149-173.

Turan, Hayrunnisa, “Şir ü Hürşid Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 51, 2017, s. 445-475.

Turan, Osman, Doğu *Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1973.

Uykur, Ramazan, “Artuklu Türkmenlerinin Sikkelerinde Görülen İktidar ve Güç Sembolü Hükümdar Portreleri”, *Erdem* 170, 2011.

Uykur, Ramazan, *Madenden Yansıyan Tarih: Artuklu Sikkeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/BELEK-BEY/114>

https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/18_19/antik_numismatik/14/index.html

https://www.123rf.com/photo_73700139_mosaic-perseus-it-was-the-greek-mythical-hero-who-beheaded-medusa-roman-ruins-of-the-ancient-city-of.html

EXTENDED ABSTRACT

Hellenistic culture is a culture that emerged from the syncretism of East and West at the end of the 4th century BC. The Hellenistic Era ended with the Roman triumvir Octavian's defeat of the other triumvir Mark Antony and the Egyptian Queen Cleopatra in 31 BC. Although it has lost its life in the historical sense, the culture and art of this period continued to affect the civilizations that developed in the middle and modern ages as well as in the antiquity in various fields. In this sense, the influence on the figured coins of the Artuqid Principality, where we follow the traces of the Hellenistic culture in a geography dominated by the Islamic Civilization in the Middle Ages, is worth examining. The Hellenistic elements in the coin iconography of the Mardin Artuqids constitute the main subject of our article.

On the Artuqid coins, symbols of the Greek, Roman and Sassanid Periods, which lived before their own period and were withdrawn from the historical scene, can be found. Such symbols show that the influence of the ancient culture and traditions in the region continues. When the Artukids came to power, they reflected the harmony of the multicultural society mosaic by blending them with their own identities. Mardin Artukoğulları figured coins are the product of the cultural richness of the age, the public's perception of value, socioeconomic status and philosophical thinking. In addition to the traditional traces of various ancient cultures, symbolic expressions of antiquity and Hellenism can be seen in the paintings of the rulers and astrological descriptions, which are depicted for propaganda purposes, which are reflected on the Artuqid coins.

There are plenty of examples where the diadem, which is a sign of kingdom and victory, is used in the portraits of Hellenistic Period kings. Although the king/emperor symbol with a diadem was used on the coins of the Roman Period, it was witnessed that it disappeared over time. However, centuries later, this symbol is remembered again on the coins of the Artuqid Principality that sprouted in the region dominated by the Hellenistic Seleucid Kingdom. (Hijri 572 / Gregorian AD 1152-1176) imitating Hellenistic coins, it is possible that they saw themselves as the predecessors of the ancient dynasties that ruled in the same countries. The Hellenistic King portrait seen on Mardin Artuqid coins is a portrait of Seleucid King Antiochus VII (138-129 BC), which was also used by the Hellenistic Cappadocian Kings.

All astrological figures appearing on Artuqid coins bear more or less parallels with their depictions in the Hellenistic and Roman periods. Planets and astrological signs are usually depicted faithfully to their depictions in the Hellenistic period. As an example, the centaur depiction of Sagittarius on the coin of Nasıreddin Artuk Arslan can be given. It is known that the depiction, which is depicted as a centaur, is the product of the ancient Mesopotamian civilization and was used unchanged in Western civilizations in the Ancient Period. The characteristics of Gemini, identified with the Dioscur brothers in Greek Mythology, are reflected on the Necmeddin Alpi coin. It is worth mentioning that the depictions of twin heroes with diadems facing each other are also likened to the Seleucid King Antiochus VII.

Hüsameddin Yoluk Arslan is depicted on a coin with a sword in his hand, like the god Ares. In his other hand, he holds the head of the enemy soldier he cut off. The iconography of defeating a fierce enemy and holding his severed head is also a familiar scene in ancient times. The depiction of Perseus holding the head of the fearsome Medusa, whose hair is in the shape of a snake and turns anyone who dares to look at her to stone, has also been the subject of several Hellenistic city coins.

Hellenistic period coins influenced Artuqid coins not only in terms of iconography but also in terms of the placement of coin legends on the coin. The placement of the legends in Hellenistic period coins developed gradually over the years. Various forms have been tried to place both the king's name and titles as well as other messages to be given on the circular shaped coin surfaces in a limited area. In the 1st century BC, it was placed in a square frame depending on the length of the legends. The legends are generally horizontal above and below the main figure; on the right and left, it was given vertically from top to bottom or from bottom to top. In the last years of the Hellenistic period, it is seen that its legend fits the shape of the coin and takes a circular form. We see almost the same practice in Artuklu coins. It is seen that the coin legend is used in both square and circular forms, and sometimes even these two forms are used together.